

חבל נחלתו

"והיה ביום ההוא אננה נאם-ה', אננה את השמים והם יענו את הארץ. והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יענו את יזרעאל" [הושע ב' כ"ג-כ"ד].

יא. והדברים אמורים לענ"ד בכל ענפי הכלכלה, בין לגבי העסקת ישראל ובין לגבי קניה ומכירה מישראל, ועפ"י יכולת הצדדים, ובלבד שלא תצא תקנתם קלקלתם.

סימן סח

הברחת נכסים מבעלי חובות

ע"ט] אמר רב חנילאי בר אידי אמר שמואל: אני מורה הוראה אם יבא שטר מברחת לידי אקרענו, ויהיב טעמא דלא שביק איניש לנפשיה ויהיב לאחריני. מיתבי הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה כותבת שטר פסים לאחורים דברי רשב"ג. וחכמים אומרים רצה משחק בה עד שתכתוב מהיום ולכשארצה. טעמא דכתבה ליה הכי הא לא כתבה הכי קנינהו לוקח. אמר ר' זירא לא קשיא הא בכולן הא במקצתן. שמעינן מהכא **היכא דכתבה כולן לא קנה לוקח ואף בעל לא קנה** כדמשני התם עשאום כנכסים שאינן ידועין לבעל אליבא דר"ש. אבל היכא דלא כתבה כולן צריכה שתכתוב מהיום ולכשארצה לא קנה לוקח".

היינו ישנו שטר מתנה שאין מחליטין את המתנה למקבל מפני שהנותן לא התכוין לתת, אלא רק להבריח את רכושו מבעל חובו. וההברחה מקובלת, וע"כ מי שהבריחו ממנו אינו גובה את הנכסים ואף מקבל המתנה אינו גובה, והנכסים חוזרים למבריח.

ב. שיטת ר"ת וביאורה

כתב תוספות [כתובות ע"ט ע"א]: "זכבר בא מעשה שטר מברייח נכסיו לפני ר"ת שרצה ללוות ורצה שלא ישתעבדו נכסיו לבעל חוב.

שאלה
ראובן בעל מפעל, רשם את המפעל ע"ש בן אחיו שהוא קטן ואינו מבין כלל בעסקיו, ובפועל הוא בעל המפעל. המפעל נקלע לחובות וחייב לנושים סכומים גדולים. האם ניתן לגבות מהמפעל עצמו ע"י מכירת הציוד שבו והחזרת כספי הנושים, או שכיון שהמפעל שייך לקטן אי-אפשר לגבות ממנו.

א. דין מברחת ודרך פסיקתו להלכה

בבבא בתרא נדף ק"נ ע"ב]: "חמישה עד שיכתבו כל נכסיה... מברחת".

מפרש רשב"ם [בבא בתרא ק"נ ע"ב]:

"מברחת דאמר מר כו' — כלומר אשה אלמנה שיש לה נכסים ודעתה לינשא ורוצה להבריח נכסיה מבעלה שלא יהא זכאי בנכסיה ואם תתאלמן או תתגרש יחזרו לה נכסיה ואם לא הוציאתן מרשותו קודם נשואין יזכה בהן בעל. ואמרינן בכתובות צריכה שתכתוב כל נכסיה לאחור סתם, כיון דלא שיירה מידי אגן סהדי דלא נתנה לזה אלא בשביל שרוצה לינשא ולכשתרצה יחזרו לה, אבל אם שיירה כל שהוא קנה המקבל מתנה ולא יחזרו לה כל הנכסים עולמית. וזה הדבר אינו כתוב בגמרא כך אלא מכללא שמעינן לה. דאמרינן בכתובות בפרק האשה שנפלו לה נכסים נדף

חבל נחלתו

אולם שטר שהמתנה אם לא היתה נקנית לזה היתה נקנית לזה הוא שטר טוב ואין לקורעו.

ג. שיטת הרא"ש וביאורה

אמנם הרא"ש עצמו בפסקיו ובתשובותיו טוען שודאי השטר נעשה להברחה, ולא היתה כונת הנותן שהמקבל יקנה. אלא שהמברח טעה וחשב שיועיל לו – ולא הועיל לו מאומה. וע"כ הנכסים נשארו ברשותו ומשועבדים לבעל חוב ולכתובת אשה. ועוד שאומדן דעת הוא שנוח לו שהנכסים ישארו ברשותו ולא ינתנו כבר מעתה למי שהברח אליו. ולכן פוסק הרא"ש שכל נתינה שמוכיחה שנעשתה להברח נכסים מבעלי חובות או אשה וא"א לומר בהם כבאשה (עשאו כנכסים שאינם ידועים) הרי היא בטלה והנכסים משועבדים.

זו לשונו בתשובותיו [כלל ע"ח סי' א']:
"רשאלת: ראובן שהיה חייב מלוה על פה לשמעון, ונתן כל אשר לו ללוי להפקיע חוב שמעון; נראה לי בזה דאזלין בתר אומדנא דמוכח, וצלל במים אדירים והעלה בידו חרס. מידי דהוה אשכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ עמד – חוזר, משום אומדנא דמוכח. וכן מי שהלך בנו למדינת הים, ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים, ואחר כך בא בנו, מתנתו מתנה; רבי שמעון בן מנסיא אומר: אין מתנתו מתנה, שידוע אלו היה בנו קיים לא היה כותבו. וכן שטר מברחת, וכאלה רבות, שהלכו חכמים אחר אומדנא דמוכח. ואין לך אומדנא דמוכח יותר מזה, אדם שנותן כל ממונו לאחרים ויחזור הוא על הפתחים; אלא נתכוון הוא להערים להפקיע מלוה שמעון, ולא תפק זממו

וגם שטר מברח נכסיו שלא ישתעבדו נכסיו לכתובת אשתו, ואמר ר"ת שהשטר קיים ומגבינן ביה. דדוקא הכא דהוי מברחת דלא קני להו בעל דהו נכסים שאין ידועים, אמרינן דודאי להברח נתכוון; אבל במעשים אלו דאי לא הוי קני לוקח הויא קני להו ב"ח והאשה וכיון דבהכי לא הוי מוברח אית לן למימר דלמתנה גמורה איכין". היינו שיטת ר"ת שדוקא אצל אשה שניתן לומר 'עשאו כנכסים שאינם ידועים לבעל', אפשרי מצב שבו שני התובעים הבעל ומקבל המתנה אינם זוכים. אבל במקו"א שלא ניתן לומר כן הרי המתנה נקנית למקבל.

וכן כתב הרדב"ז בשם הר"ף נח"י סימן ב' אלפים של"ז: "ונשאל לפני הרי"ף ז"ל מה הפרש בין המברחת נכסיה מחמת שהיא רוצה להנשא, ובין המברח נכסיו כשהוא רוצה לישא אשה כדי שלא ישתעבדו נכסיו לאשתו. תשובה לא מצינו הברחה באיש כלל לפיכך אם נתן כל נכסיו במתנה מתנתו קיימת ואין דין בו דין מברחת, ע"כ.

את ההסבר לכך מביא הרא"ש נכתובה פ"ה סי' ג': "דמאי טעמא אמרינן שטר מברחת אינו קונה מפני שאינה מתכוונת להקנות לו ועיקר כוונתה שלא יקנה הבעל והכא הוא דלא קנה הבעל כדאמרינן עשאו כנכסים שאינן ידועין וכו', הלכך גם מקבל המתנה לא קנה. אבל הכא דליכא למימר כי האי טעמא דאי לא הוה קני ליה המקבל הוה קני ליה בעל חוב והאשה, א"כ לא מקרי האי שטר מברח כיון דבהכי אינו מוברח. הלכך ליכא למימר לאברוחי איכין כיון דאינו מוברח, אלא למתנה גמורה איכין וכה מקבל המתנה". כלומר שטר הברחה הוא שטר שאינו אמיתי שהתכוין שלא לתת, כשם שהבעל אינו קונה נכסים שאינם ידועים,

חבל נחלתו

ולא תועיל ערמתו. וראיה מפרק המקבל (ק"ח): זבן גריוא דארעא במציעתא דארעא. חזינן אי עידית אי זיבורית היא; אי עידית היא, אמרינן משום עידית זבן, ואי זיבורית היא, אמרינן משום זיבורית, ואי לא, ערמה היא, ומפקינן לה מיניה. והדברים קל וחומר הוא: ומה התם, תקנת חכמים בעלמא הוא דינא דבר מצרא, משום ועשית הישר והטוב, נתחכמו חכמי הגמרא כנגדו לבטל ערמתו ולא תעשינה ידיו תושיה, על אחת כמה וכמה הבא לגזול חברו בערמתו ולעבור על דברי תורה ולא לפרוע נושיו, **שנבטל ערמתו זה יגבה חובו מן המתנה**, וכן בפרק השולח בגיטין נ"מ: ההוא עבדא דבי תרי, קם חד מינייהו שחוריה לפלגיה, אמר אידך: השתא שמעי רבנן ומפסדי ליה מינאי, אזל אקנייה לבנו קטן; שלחה רב יוסף בריה דרבא קמיה דרב פפא, שלח ליה: כאשר עשה כן יעשה לו גמולו ישוב בראשו. וכן ביבמות (ק"י): הוא עשה שלא כהוגן, אף אנו נעשה לו שלא כהוגן. מכל הלין חזינן, שכל המכין להערים, חכמי הגמרא עמדו כנגדו לבטל ערמתו. ונדון דבר מדבר ונלמוד דבר מדבר, כי חכמי התלמוד לא הספיקו לכתוב כל העתידות לבא; כל שכן הכא, שדין גמור הוא, כי אין לך אומדנא דמוכח יותר מזה. וכיוצא בזה ראיתי תשובת מורי, על אחד שקנה קרקע, והתנה בשעת הקנין על מנת שלא תהא לאשתו שעבוד כתובתה, וגם על אחד שקנה קרקע, וצוה להקנות לאחיו במקומו, וכתבו השטר בשם אחיו להפקיע שעבוד אשתו, ופסק מרנא ורבנא מאיר ז"ל שאשתו גובה מהם, אחרי שכיון להערים להפקיע תקנת חכמים, לא תועיל לו ערמתו. ואתה ותורתך שלום, כנפש אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל".

ובדברים חריפים הוא פותח בתשובות אחרות לברר שאין מתנות כגון אלו מועילות מאומה. ז"ל נשם סי' ג': "תורת אמת וחקים טובים ומשפטים ישרים נתן הקב"ה לעמו ישראל על ידי משה רבינו עליו השלום, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, צדיקים ילכו בס, ופושעים המתנכלים לעקש הישרה, להגדיל שקל במאזני מרמה, חייבין חכמי ישראל לסכל עצתם ולבטל מחשבותם. ועל זה נאמר: צדק צדק תרדוף (סנהדרין ל"ב ע"ב), ואמרו חכמים: דין אמת לאמתו, לאפוקי מרומה. ויען אשר ראיתי מקצת אנשים אשר כתבים נכסיהם ליהודים, או לגויים, ואחר כך לויין מעות, וכשבא המלוה לגבות חובו מנכסיו, מצוה להוציא השטר ותולה נכסיו באחרים; והכל הוא, אע"פ שכתב נכסיו לאחרים, הוא מוחזק בהם ונושא ונותן בהם ומעולם לא יצאו מרשותו. כמו דין זה שבא לפני..."

מתבאר שלפנינו מחלוקת מה הדין במבריח רגיל (בו אין אומרים עשאו כ' שאינם ידועים לבעל) לפי ר"ת, כיון שידוע שאינו יכול להשאיר בידו מקנה למקבל המתנה במתנה גמורה. לפי הרא"ש אינו מתכוין להקנות את המתנה וע"כ היא נשארה בידו וממילא שעבודם של בעלי החובות עליה.

ד. הפסיקה בשו"ע

בשלחן ערוך [חושן משפט סימן צ"ט סעיף ו'] **פסק:** "החייב לחבירו, ונתן כל אשר לו לאחר להפקיע חובו, לא תועיל ערמתו ויגבה בעל חוב חובו, אפילו הוא מלוה על פה, ממקבל המתנה, וישבע מקבל המתנה על דעת ב"ד בלא ערמה ומרמה כמה קבל מתנה מראובן, ויגבו בית דין לבעל החוב חובו מכל מה

חבל נחלתו

שקבל מראובן. אבל אם הרויח כלום בסחורה או ברבית באותה מתנה, אין בית דין מגבין לו מהרויח, דאפילו מקרקעי המשועבדים למלוה אם אכל לוקח או מקבל מתנה הפירות כמה שנים בא בעל חוב וגובה הקרקע כמו שהוא, ואינו מוציא מידם הפירות שאכלו".

אולם הרמ"א הוסיף: **"מיהו אם נראה לבית דין שלא כווננו לערמה, רק למתנה גמורה, קנה המקבל אף על גב שהיתה כוונתו להבריח (ב"י בשם רשב"א ותוספות ואשירי ומרדכי פרק האשה שנפלו)".**

ונראה שאף לר"ת דוקא מתנה שהיא לכאורה ככל המתנות, אלא שחושדים בו שעשה להבריח נכסים, במקרה זה הוא חולק וסובר שהמתנה קיימת. אולם מי שהערמתו ברורה – בכך אף ר"ת מודה שמתנתו אינה קיימת, וממילא נשתעבדו הנכסים לבעלי חובות מאוחרים.

ה. שטר מברחת או שטר אמנה

ויתבארו הדברים מתוך תשובת הרשב"א. כתב הרשב"א [שו"ת ח"ב סי' שיי"ב]: "עוד שאלת: ראובן שהקנה נכסיו לבנו קטן, בשטר ובקנין מעכשיו, כדי להבריח נכסיו מן המלוין. ואחר כך לזה, ושטר ההקנאה יוצא מתחת יד ראובן המקנה, ואחר זמן, מכר ראובן זה מקצת נכסיו, מאותן שהקנה לבן, ועכשיו, הוציא עליו שמעון שטר חוב, היוכל המלוה ליפרע מאותן נכסים שהקנה לבן, אם לאו? ונדין אותה הקנאה בהקנאת הערמה, ולא תציל מן המלוין, או לא?"

"תשובה: כל שכותב נכסיו לאחרים, בין אשה שהיא רוצה להנשא, ומברחת נכסיה מבעלה, בין איש שכותב נכסיו לאחרים, כדי להבריח נכסיו מן המלוין, אם [לא] כתבו כל נכסיהן ולא שיירו כלום, יש להן דין מבריח, ואין

מתנותיהם מתנה גמורה, ויכולין לחזור בהן. כמו שאמר בבבא בתרא, חמשה, עד שיכתבו כל נכסיהם; והאחד מהם, מברחת נכסיה, אבל כששיירו קצת נכסים, מתנה גמורה, ואינן יכולין לחזור בהן, אלא אם כן התנו בפירוש שיוכל לחזור בו, כל זמן שירצה, ומכל מקום, בין כך ובין כך, לא נשתעבדו נכסים, לא לבעל ולא למלוה, שהרי הבריחוס מהם, וקנו בעלי המתנות, עד שיחזור בו הנותן. אבל אם בשעת מתנה, אמר הנותן לעדים, שמתנה זו אינה נותנה כלל, ואינו עושה אלא להערים בלבד, אין זו מתנה כלל, אלא בטלה היא מעצמה, ושטרא דענוּלָה קרינן לה. וזו היא הקרויה: שטר אמנה, או שטר פסים. ולפיכך אמרו, בכתובות פרק האשה שנתאלמנה, אמר רב האומר: שטר אמנה הוא זה, אינו נאמן. ואמרינן: דקאמר מאן? אי דקאמרי עדים החתומין בשטר, אי בשכתב ידן יוצא ממקום אחר, פשיטא דלא מהימני. ואי בשאין כתב ידם יוצא ממקום אחר, אמאי לא מהימני? ואוקמה רב אשי: לעולם, דקאמרי עדים, ואפילו אין כתב ידם יוצא ממקום אחר, ואפילו הכי, לא מהימני, כדבר כהנא. דאמר רב כהנא: אסור לאדם שישכן שטר אמנה בתוך ביתו. שנא: אל תשכן באהליך עולה, ואמר רב ששת, בריה דרב אידי: ש"מ מדרב כהנא: העדים שאמרו: אמנה היו דברינו; אין נאמנין. מאי טעמא? כיון דעולה היא, אעולה לא חתימי. ומכל מקום, אם אמרו עדים אחרים: לדידן אמר בשעת הקנאה, שאינו עושה אלא לאמנה בעלמא, נאמנין. ובלבד כשאין כתב ידן של עדים החתומים בשטר, יוצא ממקום אחר. ובענין זה, המלוה גובה מהם. לפי שמתנתו עולה היא, ובטלה היא לגמרי. ובנדון שלפנינו, צריכין ב"ד לחקור ולידע: אם שטר הברחה היא, או שטר אמנה, ועושין מעשה אחר חקירתן, בכענין

חבל נחלתו

שאמרתיו:

נראה שאף ר"ת מסכים לחילוק שבין שטר מברחת שבו לדעתו המתנה קיימת לבין שטר אמנה.

ו. המשך המחלוקת

המחלוקת בין הרא"ש ור"ת ממשיכה אף בדור מאוחר יותר. כתב בשו"ת חוות יאיר (סימן ר'): "שאלה ע"ד פלוני אלמן שנשא אלמנה וטרם שנשאה עשה שטר חוב לבתו שחייב לה ת"ק ר"ט וז"פ (=זמן פרעון) שעה אחת קודם מותו. ואחר מותו שבאת האלמנה לגבות כתובתה הוציאה הבת שט"ח שלה המוקדם ליקח הבית שהניח באופן שלא יהיה להאלמנה החצי מכתובתה. וסבר המופלג שבדיינים לומר שאין לשט"ח זה דין שטר מברחת כי גדר שטר המברחת הוא כשאינ דעת זה שמקבל קנין וכותב השטר שיתקיימו דברי השטר כהויתן ולא נעשה אלא לפני. כמו שהוא באותו נדון שבתשובות הרא"ש שהביאו הטור סי' צ"ט מש"כ אם מכרין שיתקיימו דברי השטר לא נקרא הברחה וכמ"ש הרא"ש וז"ל: דאומדנא דמוכח וכו' דאנן סהדי שאין אדם נותן שלו לאחרים ויחזור על הפתחים וכו' מש"כ (=מה שאין כן) שט"ח זה שהתחייב עצמו בקנין ומצי לעשות כן כבטור וש"ע ח"מ סי' מ' ודעתו חפיצה ולבו שלם לקיים ההתחייבות הזה ע"פ ז"פ שבשטר דבריו שרירים וקיימים וכ"כ בהגה' ש"ע ח"מ סי' צ"ט ס"ז וכ"כ בכה"ג בש"ע בא"ה סי' צ' ס"ח.

והשבתי לו ועניתי על רב לנטות מדעתו ממש סברא הפוכה כי גדר שטר מברחת הוא דחוינן מעניינו שכיון לערמה ולהזיק שכנגדו וז"ל הגה' ש"ע ח"מ סי' צ"ט הנ"ל מיהו אם נראה לב"ד שלא כיונו לערמה רק למתנה גמורה וכו' הרי פתח דבריו שלא כיון לערמה

רק מפני דנדון דביה משתעי שר"ע והוא מ"ש בש"ע שם ס"ז הוא שניכר שאינו מתנה גמורה רק שהעדים ומיירי בשטר מתנה ולכן כתב הרא"ש דאנן סהדי שאין אדם נותן שלו לאחרים ויחזור על הפתחים נמצא זה שאינו מתנה גמורה הוא הערמה לכן נקט גם בהגה' ש"ע כך. משא"כ אם נתן את שלו מתנה גמורה מה זה ערמה והרי גם נפשיה שבק ערטיילי ממתנה זו, ומה שכונתו להבריח הוי דברים שבלב ולא עשה מעשה שמיניה מוכח זה, וה"ה היה אלו עשה שט"ח לבת על ז"פ עשר שנים ובכה"ג דאפשר שיגיע ז"פ בחייו ותפרע הבת מאביה אע"פ שמאמין לה שלא תתבע מאביה כל ימיו רק שבאם ימות תתבע מנכסיו אין דברים שבלב ערמה שתיבטל המעשה והרי אם ימות תוך שנה תגבה זו כתובתה כי זמן שט"ח עדיין לא הגיע ותצרך הבת לטרופ מהאשה כשיגיע זמ"פ ואם יעברו עשר שנים ולא תתבע הרי ניכרת הערמה כ"ש שט"ח שעה אחת לפני מותו אע"פ שאין כאן אומדנא דשביק נפשיה ערטיילאי כלל הן שאינו רק על סך ידוע גם אינו מתנה רק שט"ח ודעתו שיתקיים בשלימות ככתוב בשטר מ"מ בהא גופי' ניכרת הערמה וברור גלוי וידוע כשמש בצהרים שע"כ קבע ז"פ שעה קודם מותו שיהיה ז"פ השטר וכתובת אשתו בזמן אחד ושתיהו בתו קודמת כשט"ח מוקדם ולא יגיע נזק לעצמו בשום אופן כי כל ימי חייו א"א לתבוע השט"ח, לכן ודאי הוי שטר מברוח ולא יחרוך רמיה צידו, וכן יצא הפסק דין ע"פ הרוב וכתבתיו הלכה למעשה לפנ"ד. יאיר חיים בכרך".

והנה אף שהחוות יאיר נטה לדעת הרא"ש – התומים [צ"ט, י] חלק עליו וכתב שאין להוציא מייד המקבל מתנה שניתנה לשם

חבל נחלתו

ספק אם היתה כונת נתינה במתנה גמורה אין מוציאים מיד המוחזק. במקרה הנוכחי כיון שהכתיבה ע"ש בן האח רמאותה בצידה, נראה שאין לו תוקף כלל וממילא גובים מהמפעל.

הברחת נכסים משעבוד, מפני שחבל ראשונים גדול סובר כר"ת וע"כ אין להוציא מייד מקבל המתנה כל זמן שאין ראיות מוכיחות שכל המתנה היתה אך למראית עין ולא ניתנה למקבל ע"מ שיחזיק. (שאז אף ר"ת מסכים לדברי הרא"ש). וכן הורה במנחת יצחק [ח"ו סי' ק"ע].

מסקנה

מתנה שניתנה רק כדי להבריא את הנכסים משעבוד – אינה קיימת, ואם יש

סימן סט

הרשאה לנוכרי

נוכרים, הוא צריך להיות מורשה (=בעל הרשאה) מצד החברה לדון בשם החברה, (גם בערכאות של נכרים).

הרשאה היא עשיית המורשה כעין שותף-שליח שיוכל ליצג את שולחו להוציא ממונו אשר ביד אחרים, וע"מ שהצד השני לא יוכל לטעון: 'לאו בעל דברים דידי את'. דרך העשיה ע"י קנין (סודר) אשר בו מקנים את החוב למורשה. וע"י שטר הרשאה בו כותבים לו: "זיל ודון ואפיק לנפשך" [הר"מ סי' קכ"ב וקכ"ג]. השאלה היא האם יכולים לעשות זאת עם מורשה נוכרי.

ב. כתבו תוספות [קידושין סוף ג' ע"א ד"ה ואשה]: "וא"ת היכי ס"ד דנילף משדה עפרון שתקנה אשה בחליפין והא שדה עפרון גופא לא מיקני בחליפין **דלא מצינו חליפין לעובד נוכבים** דהא אמרינן בבכורות (דף י"ג ע"א) מדישראל בחדא עובד נוכבים נמי בחדא. וי"ל דהיינו לבר מחליפין דומיא דישאל בחדא. וה"ק מדישראל בחדא קנין חדש בר

שאלה

חברות שיש להן עסקים בחו"ל מיוצגות בהליכים משפטיים ע"י עורכי דין נוכרים. והשאלה היא האם זה ניתן מבחינה הלכתית, וכיצד?

תשובה

בדיני ישראל אדם אינו יכול ליצג אחר בדיניו, כשאינו לו כל שייכות לדין, מפני שהצד השני יטען: "לאו בעל דברים דידי את". היינו, אין לך שום נגיעת ממון והרי אתה מתעבר על ריב לא לך (וכמובן נתינת יעוץ אפשרית בכל מקרה).

וע"כ צריך לדון מה הן ההגבלות בנכרי בדיני ישראל מדין בא בהרשאה, וכן אם הוא שותף, או מדין פועל (כגון שהוא שכיר של החברה).

הרשאה

א. כדי שעורך דין יוכל לייצג חברה או בעל עסק על עסקיו עם יהודים או עם

ערב